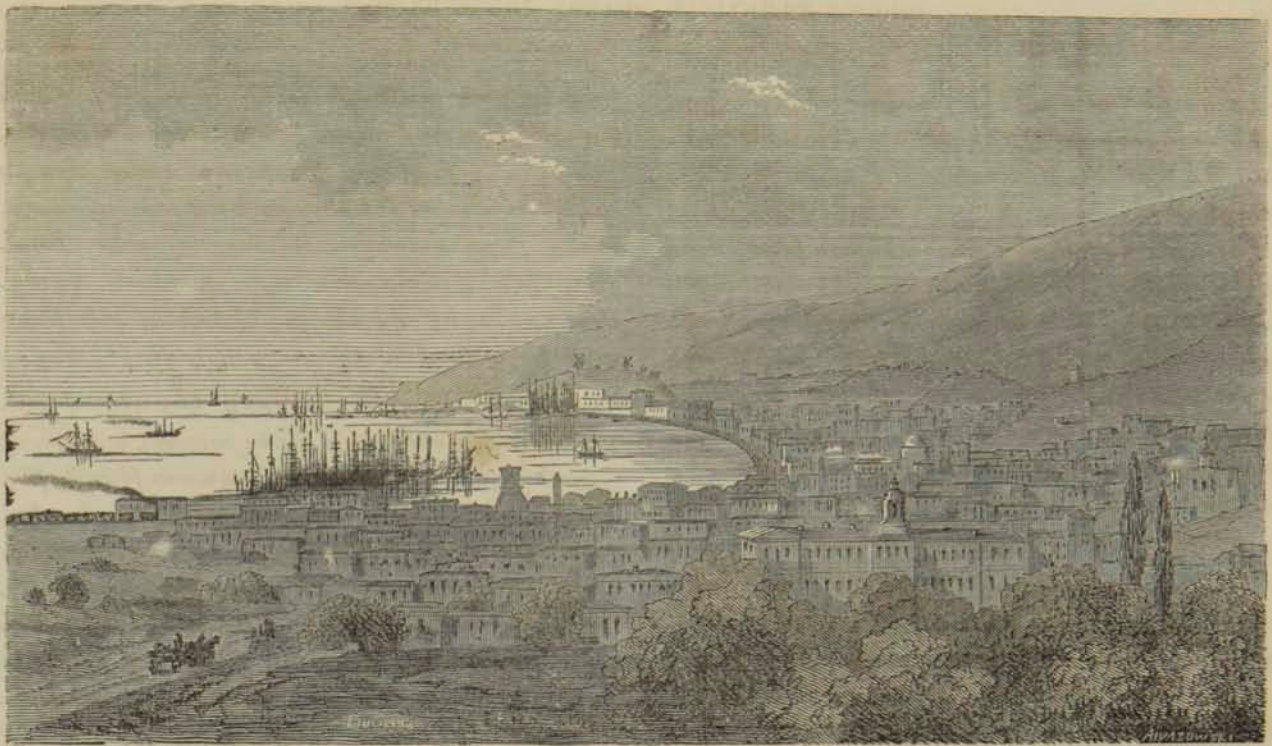

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա. Ի. ԵՏԱՐԵՐ

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Ա.Զ.ԳԱՅԻՆՔ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԻՆՁ Ի Ա.ԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ, ԵՒ ԻՆՁ Ի ԱՆԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

Երբ որ մարդիկ այս կամ այն բանին վրայ ուղիղ ծանոթութիւն եւ յստակ գաղափար մը չունին, զարմանք չէ որ շատ անգամ այն բանը ուրիշ անոր նման բանի մը հետ խառնեն շփոթեն ու մէկը մէկալին տեղը դնեն: Օրինակի համար, մէկն որ ճշմարիտ քաղաքավարութեան կամ վայելուչ կենցաղավարութեան ինչ լինելը չգիտեր, կըսէ թէ կեղծաւորութիւն՝ շողորթութիւն է, եւ մէկ ուրիշը կեղծաւորութեան ալ քաղաքավարութիւն կըսէ: Մէկըն որ բարեպաշտութեան եւ աղօթասիրու-

թեան ինչ լինելը չգիտեր, կըսէ թէ կրօնամոլութիւն կամ աւելորդապաշտութիւն է, մէկ ուրիշն ալ աւելորդապաշտութեան՝ բարեպաշտութիւն: Մէկն որ խնայողութեան ինչ լինելը չգիտեր, կըսէ թէ ագահութիւն է, ուրիշն ալ ագահութեան խնայողութիւն կըսէ: Չերկընցընեմք, այս կերպով ահա մարդիկ շատ անգամ բան բանի հետ կխառնեն տգիտութեամբ, դուցէ երբեմն ալ չարութեամբ, զոր օրինակ, խոնարհութիւնը ցածութեան հետ, հեղութիւնը յիմարութեան հետ, առատաձեռնութիւնը շռայլութեան հետ, ազգասիրութիւնը անձնասիրութեան հետ, լուսաւորութիւնը համարձակութեան

հետ, խոհականութիւնը վախկոտութեան հետ, քաջութիւնը յանդգնութեան հետ, եւ այլն, եւ խռովութեամբ ու կռուով աշխարհս կը լեցնեն :

Այսպիսի միմեանց հետ դիւրաւ խառնուող գաղափարներէն են նաեւ բարեկարգ ազատութիւնն ու անսահման կարգութիւնը : Վասն զի անկարգ համարձակութենէ չափազանց վախ ունեցող մարդը որ եւ իցէ ազատութիւն անկարգութեան տեղ կ'գնէ . եւ անոր ներհակ՝ ազատութեան վրայ սաստիկ սէր ունեցողը՝ կարգ կանոն սիրողին վրայ արհամարհանօք եւ ատելութեամբ կնայի :

Եւրոպական ազգաց մէջ որոնք որ ուրիշներէն աւելի առաջ գնացած են քաղաքակրթութեան կողմանէ, նոքա ուրիշներէն ալ աւելի փորձով տեսեր ու հասկըցեր են այս ծուռ գաղափարներուն մեծամեծ վնասները : Վասն զի մէջերէն շատ մարդիկ անդադար ազատութեան ետեւէ լինելով՝ շատ անգամ՝ անկարգ համարձակութեան եւ անօրէնութեան մէջ ընկեր են . շատ անգամ ալ կարգ կանոն՝ օրէնք իրաւունք դնեմք ու պահպանեմք ըսելով՝ բռնաւորութեան ու գերութեան մէջ ընկեր են :

Իսկ արեւելեան ազգերը որչափ ալ իբնէ ազատասէր լինին, քանի որ եւրոպացւոց համարձակութեանը եւ կամ՝ ճշմարիտ ազատութեանը կնային՝ իրենց թէ օրինաւոր եւ թէ անիրաւ կապերուն ծանրութիւնը կարծես թէ աւելի կ'զգան, ուստի անոնց պէս կամ անոնց հետ «կեցցէ ազատութիւն» կկանչեն՝ եթէ ոչ ձայնով, գէթ սրտանց հառաչելով : Բայց այս բանիս մէջ ալ չխաբուելու համար պէտք է որ լաւ գիտնան թէ եւրոպացի քաղաքագէտ իմաստունները ինչպէս կ'հասկընան կանոնաւոր ազատութիւն ըսածին : Փորձ մը փորձեմք նոցա եւ մեր կարծիքները այս տեղ համառօտելու՝ ըստ խնդրոյ մերազնեայ խոհական եւ ազգասէր անձի մը :

Ազատութեան բուն սահմանը՝ այսինքն ինչ բան լինելը՝ ամէն մարդ միակերպ չհասկընար : Ոմանք կըսեն թէ «Ազատութիւնը այն կարողութիւնն է, որով մարդս իւր բնական, մտաւորական ու բարոյական կարողութիւնները համարձակ կ'բանեցնէ» : Ոմանք թէ «Ազատութիւնը այն է որ մարդ չկարենայ բռնադատուիլ՝ օրէնքին չհրաժայած բանը ընելու» : Ոմանք թէ «Ազատութիւնը այն է որ մարդ կարողանայ օրինաց թոյլ տուած ամէն բաներն ալ ընել» : Ոմանք թէ «Ազատութիւն

է ընել այն ամենայն բանն որ ուրիշի վնաս մը չբերեր» : Ոմանք թէ «Ազատութիւն է կարենալը համարձակ խօսիլ եւ գրել սրտին ուղածը, ժողովքներ ընել եւ իրեն գատատանը ինքը կտրել» : Ոմանք ալ թէ «Ազատութիւն է մարդուս այն բնական զգացմունքը՝ որով գիտէ ու կ'իմանայ թէ ինքը տէր է իրեն կամացն ու գործողութեանը» :

Այսքան իրարմէ տարբեր կերպերով տրուած սահմաններէն ալ ոչ ապաքէն կերեւի յայտնապէս՝ որ մարդիկ ազատութեան ինչ եղածը դեռ ինչպէս որ պէտք է չեն հասկըցած, թէպէտ եւ մէկ մարդ մըն ալ չկայ աշխարհիս երեսն որ չզգայ ու չգիտնայ թէ ինքը ազատ ստեղծուած է յԱստուծոյ : Այս անոր կնամանի որ ամէն մարդ ալ գիտէ թէ հոգի մը ունի իւր մարմնոյն հետ կապուած, ու մարմնոյն կեանք տուող, բայց չգիտեր թէ ինչ է հոգին եւ ինչպէս կապուած է մարմնոյն հետ : Ուրեմն փոխանակ ազատութեան ինչ եղածը հասկընալու համար խելք յոգնեցընելու, գոնէ ազատութեան գլխաւոր յատկութիւնները տեսնեմք եւ անով գոհ լինիմք :

Մարդս մտքին աչքովը կտեսնէ ու սրտին մէջ կ'զգայ ամէն ատեն որ իւր կամքը ազատ է իրեն գործողութեանցը մէջ, այնպէս որ նիւթական աշխարհիս արգելքները ամենեւին իրեն գէմ ոյժ մը չունին, եւ կրցածին չափ կ'բարձրանայ ու կ'պլտրտի մտաւոր ու բարոյական աշխարհին անհուն ընդարձակութեանը մէջ : Բայց այն մտաւորական աշխարհէն նիւթական աշխարհիս վրայ իջնելուն պէս՝ կտեսնէ որ իւր ազատութիւնը հազարումէկ կապեր՝ արգելքներ ունի . վասն զի իւր քովերն եղած մարդիկ ալ նոյն անձնական ազատութեամբ որ շարժին՝ հարկաւ իրեն ազատութեանը քիչ շատ արգելք պիտի լինին . եւ որովհետեւ ինքը հարկ կ'համարի որ ուրիշները իւր ազատութեանը արգելք չընեն, դիւրաւ սիրտը կ'ըլկայէ թէ ինքն ալ պէտք է որ ուրիշներուն ազատութեանը արգելք ընէ . ուստի իւր ազատութեանը կամաւորապէս սահման մը կ'գնէ, եւ կ'պահանջէ որ ուրիշներն ալ սահման իրենց ազատութիւնը՝ երբոր անկից իրեն վնաս մը կրնայ պատահիլ : Այս է ահա իրաւանց եւ պարտուց ազդիւրը, եւ այս է օրինաւոր ըսուած ազատութիւնը : — Իսկ այս պարտքերը որոշող եւ իրաւունքները ճանչցողը ո՞վ պիտի լինի մարդկանց, եթէ ոչ նոցա միաբան հաւանութեամբը ընտրուած կամ

Հաստատուած Իշխանութիւնը : Եթէ ճշմարիտ է այն առաժըր թէ « Ձայն Հասարակաց » ձայն Աստուծոյ » , մեր գիտեմք որ նոյն պատճառաւ ալ եւս առաւել ճշմարիտ է առաքելոյն պատգամը թէ « Այ ուստեք է Իշխանութիւն » եթէ ոչ յԱստուծոյ . . . այսուհետեւ եթէ որ Հակառակ կայ Իշխանութեանն , Աստուծոյ հրամանին հակառակ կայ ^(*) » :

Ասով չբտւելի թէ մարդուս ազատութիւնը կկորսուի . ոչ , մանաւանդ թէ աւելի ալ կհաստատուի կուսովնայ . վասն զի այլ եւ այլ մարդկանց անձնական ազատութիւնները մէկտեղ գալով՝ անոնք Հասարակաց ազատութեան եւ իրաւունքին պաշտպան կրնարեն Իշխանութիւնը , եւ կամաւորապէս ու ազատօրէն կհնազանդին անոր . եւ ահա այս մըտքով է որ գաղղիացի հեղինակի մը գեղեցիկ զրուցութեամբքին պէս՝ մարդս կրնայ ըսուիլ « Ազատօրէն գերի » :

Այս ողջամիտ վարդապետութենէն կհետեւի որ մարդկային ազատութիւնը երեք գլխաւոր յատկութիւններ ունի , կամ թէ երեք վիճակի մէջ կրնայ մտածուիլ . առաջինն է անձնական ազատութիւն , երկրորդը ընկերական ազատութիւն , եւ երրորդը քաղաքական ազատութիւն :

Առաջինը ըստ ինքեան չափի եւ սահման մը չունի , վասն զի ամէն մարդ բացարձակ տէր է իւր կամացն ու մտացը : Երկրորդը չկրնար անսահման լինել , վասն զի ուրիշներն ալ անձնական ազատութիւն ունենալով՝ իհարկէ իրենց իրաւունքը կպահանջեն հաւասարապէս : Իսկ երրորդը հարկաւ պէտք է որ դատաւոր կենայ անձնական եւ ընկերական ազատութեանց մէջ , ու երկուքին ալ պէտք եղած պաշտպանութիւնն ընէ՝ դարձեալ նոյն նախընտրաց եւ հետեւորդ անհրաժեշտ ազատօրէն հաւանութեամբք :

Այս երեք տեսակ ազատութեան սրն ալ վերցնենս կամ տկարացնենս , անտարակոյս մարդկային ազատութիւնը կվնասուի ու կը վերցուի , եւ մեծամեծ տգեղութիւններ կը ծագին , ինչպէս որ շատ անգամ խիստ շատ ազգաց պատմութիւններու մէջ տեսնուած է :

Ահա Գաղղիացիք իրենց մեծ յեղափոխութեան ատենը « Կեցցէ ազատութիւն » կանչուրուելով՝ իրենց թագաւորին գլուխը հըրապարակաւ կտրեցին . վասն զի գիտէին կամ մտքերնին գրած էին՝ թէ թագաւորը իրենց անձնական , ընկերական եւ քաղաքական ազա-

տութիւնը վերուցեր կամ պակսեցուցեր է . եւ նոյն Գաղղիացիք դարձեալ « Կեցցէ ազատութիւն » կանչելով՝ չարաչար սպաննեցին Ռոպէսփիէրը՝ որ թագաւորը գլխատել տրուողներուն գրեթէ գլխաւորն էր : Ըսել է թէ ինչպէս որ առաջ մտքերնին գրած էին թէ իրենց անձնական եւ ընկերական ազատութեանը արգելք եղողը թագաւորն էր , ու զինքը վերուցին , յետոյ երբ տեսան որ նոյն իսկ անսանձ ազատութեան վրէժինդիւր եւ ախոյեան ելնող Ռոպէսփիէրը ամենայն իշխանութիւն իւր ձեռքը կուղէ առնուլ , եւ ուրիշներուն ազատութիւնը սանձակոծել , անոր ալ դէմ ելան :

Ապա ուրեմն ազատութեան խնդիրը սրբան ալ փիլիսոփայական եւ մութ խնդիր մը երեւի , այսքանը ամենուն յայտնի ու ամենուն գիւրաւ հասկընալու բանն է որ նախ մարդս՝ իբրեւ ազատ եւ ինքնիշխան կամաց տէր՝ ազատ է սր եւ իցէ կարծիք եւ միտք ունենալու . ուստի եւ անիրաւութիւն ու անտեղի բռնադատութիւն կլինի ըսելը թէ անպատճառ պէտք է ամէն մարդ այս ինչ կարծիքը ունենայ կամ ընդունի սր եւ իցէ նիւթոյ մէջ : Բայց որովհետեւ ընկերական վիճակն ալ այնպէս բնական է մարդուս որ գրեթէ կարելի չէ մտածելն որ մարդս մինակ եւ ամէն տեսակ կապակցութենէ ազատ լինի , ըսել է թէ , երկրորդ , պէտք է ուրիշներուն վրան ալ նոյն ինքնիշխան ազատութիւնը ճանչնայ , եւ ինքն ալ անոր չհակառակի : Ասկից կհետեւի , երրորդ , որ օրէնք մը պէտք է՝ ընկերական մարդկանց յարաբերութիւնները կարգի գնող , եւ իշխանութիւն մը՝ այն օրէնքը պահպանող ու կատարել տուող :

Երբոր երկար ատեն գերութեան եւ սուրկութեան լուծին տակը մնացած ժողովուրդ մը ազատութեան աւետաւոր ձայնը լսէ , սատարիկ ուրախութենէն գուցէ եւ ոչ կրնայ մտածել թէ այն ազատութիւն ըսուածը ինչ բան է . կարծէ թէ ազատ մարդը ինչ որ ուզէ կըրնայ ոչ միայն մտածել , այլ եւ խօսիլ , գրել , ընել համարձակ սր եւ իցէ մարդու վրայ , սր եւ իցէ մարդու դէմ . ուրիշի հաւատքը հայհոյել , ուրիշի առանձնական կեանքը խայտառակել , ուրիշի պատիւը ոտքի տակ առնուլ , տէրութեան տուրք չտալ , ուրիշի ուղորմութիւն չընել , ուրիշը զրկել , կողոպտել , նախատել , եւ այլն , եւ այնու ամենայնիւ՝ իբրեւ ազատ մարդ՝ անպատիւ մընալ , հարկ չէ ըսել թէ կմոռնայ այնպիսին

(*) Հոսովմ. ԺՂ, 1, 2 :

որ ամէն մարդ ալ իրաւունք ունի ապաքէն իրեն ըսած ազատութեամբ մտածելու, խօսելու, գրելու, գործելու, եթէ այնպէս է, ուր կմնայ իւր ազատութիւնը՝ երբոր յաղթութի ուրիշներուն ազատութենէն: Դուն մէկ հոգի ես, ազատ լինելովդ՝ կուզես ամէն մարդու ապտակ զարնել. ինչ իրաւունք կունենաս բողոքելու՝ եթէ ուրիշներն ալ, — որ անշուշտ քեզի պէս ազատ են, — կամենան զքեզ ապտակել՝ ճեծել ու ճեծի տակ մեռցնել: Եթէ ըսես որ նոցա ըրածը ազատութիւն չէ, անկարգութիւն է, — գիտցիր որ քու ուղածդ ալ նոյն անկարգութիւնն է, եւ ոչ թէ բարեկարգ ազատութիւն:

Բարեկարգ ազատութիւն ուր կայ ուրեմն աշխարհիս երեսը, բայց եթէ այն տէրութեանց մէջ՝ ուր արդար օրինօք կկառավարուին մարդիկ, եւ ո՞րչափ որ երկրի մը օրէնքները արդար են ու լաւ կպահօւնին, այնքան ալ անոր մէջ ազատութիւն կայ, եւ բնակիչքը երջանիկ են: Իսկ ուր օրէնքները պակասաւոր են, ուր հաւասարութիւն իրաւանց չկայ, ուր օրինաց ձիւղ կատարմանը վրայ պէտք եղած հսկողութիւնը կամ իշխանութիւնը չկայ, այն տեղը հարկաւ գերութիւն ու ստրկութիւն կքաշեն շատ մարդիկ. եւ եթէ ոմանց ազատութիւն երեւնայ այն երկրին մէջ եղած անկանոնութիւնը, ո՞չ ապաքէն աւելի լաւ է այնպիսի ազատութեան վայրենի սանձարձակութիւն ըսել՝ քան թէ քաղաքական ազատութիւն, աւելի դազանային ինքնօրէնութիւն՝ քան թէ մարդկային վիճակ, եւ պարզապէս՝ անսանձ անկարգութիւն եւ անօրէն աւազակութիւն:

Վերջացրենք խօսքերնիս՝ յիշելով երեւելի մատենագրի մը ըսածը թէ «Ազատութիւնը նման է անմեղութեան ու առաքինութեան. քանի որ մէկը ունի ու կվայելէ ազատութիւնը, անոր յարգն ալ կճանչնայ. կորսընցընելուն պէս՝ անոր համն ու յարգն ալ կկորսընցընէ»: Եթէ քրիստոնէաբար մտածեմք, յայտնի բան է որ ճշմարիտ ազատութիւնն այն է՝ որ մարդս ախտի եւ մեղաց գերի եւ ծառայ չլինի, յորոց արգէն ազատեց զմեզ Քրիստոս, եւ ոչ թէ այն՝ զոր կրկնատանան ախտամուլ մարդիկ, որք եւ առա-

քելոյն ըսածին պէս «Նոցա ազատութիւն խոստանան, եւ ինքեանք ապականութեանն ծառայք են»^(*): Այսպիսիները ո՞չ թէ ազատասէրք են, հապա ազատամուլ գերիք, այսինքն ազատութիւն ազատութիւն կկանչեն, ու իրենք իրենց մոլութեանցը մէջ եւս առաւել կպաշարուն կկաշկանդուին: Այն է իրենց ջանքը որ առաջ յաւիտենական օրէնքէն՝ այսինքն խղճմտանքի կապերէն ազատին, եւ յետոյ ամէն տեսակ մարդկային օրէնքէ. բայց բարեբարոյ անմեղ մարդիկ չեն խաբուիր ու պէտք չէ խաբուին անոնց խօսքերէն՝ քանի որ անոնց գործքին կնային: — Երկիր երկրի վրայ աւելի ազատական օրէնքներ կրնայ ունենալ՝ բնակիչներուն յառաջագիւմութեանն ու քաղաքակրթութեան աստիճանին համեմատ, բայց մեծ անխոհմութիւն է պահանջել որ ամէն երկիր ալ իսկոյն նոյնպիսի ազատութիւններ ունենայ: Մարդկային ազգն ալ, ինչպէս եւ իւրաքանչիւր ազգ, իրեն տղայութիւնը, երիտասարդութիւնն ու կատարեալ մարդկութիւնն ունի. շատ ազատութիւններ կան որ այսօր թերեւս չունի մարդկային ազգը, կամ ո՞ր եւ իցէ ազգ, եւ վաղը կունենայ. բայց վաղուան ունենալիքը այսօրուրէն տալը անօգուտ՝ շատ անգամ ալ վնասակար կրնայ լինել: Ասոր համար է որ տեղ կայ՝ ուր որ ժողովուրդը ազատօրէն ինքնիրեն օրէնքներ կդնէ ու ինքզինքը կրկառավարէ, տեղ կայ՝ ուր որ դարձեալ ժողովուրդը կդնէ օրէնքները, բայց կառավարութիւնը ուրիշի կյաննէն, տեղ ալ կայ՝ ուր ժողովուրդը իրեն կառավարողը միայն կընտրէ ու կհաստատէ, եւ նորա դրած օրէնքներուն կհնազանդի, ուստի կարելի չէ ըսել թէ մէկ տեղոյն ազատութիւնը միւսին ալ պէտք է անպատճառ յարմարի՝ քանի որ այնչափ արգելքներ ու դժուարութիւններ կան մարդուս առջեւը՝ ճշմարիտ ազատութիւնը վայելելու, եւ անոր հակառակ անսանձ անկարգութեանն հեռու մնալու:

Քուրիւմլին յաջորդ առակը՝ գեղեցիկ օրինակ այս ճշմարտութեանց:

(*) Բ Պետր. Բ, 19:

